

پنجاب دی رہتل تے خاندانی نظام

Punjab's traditions and family system

Abstract:

By examining Punjabi society, we learn that Punjabi culture is facing many problems and social evils. There are no such outdated customs in this society that have been influenced by Hindu culture and Western culture. The British also occupied this region for a long time, which caused the influence of these outdated customs on our society and people. If we look at it from an Islamic point of view, Islam encourages these customs. I will reveal the impact of this system on the people and society in Punjabi society at Pakistan.

Keywords: Society, Punjab, culture, Hindu, India, Pakistan, Islam.

پنجاب پنج دریاواں دی دھرتی دو حصیاں وچ ونڈیا اے۔ مشرقی پنجاب تے مغربی پنجاب۔ 1947ء مگروں مشرقی پنجاب بھارت ول تے مغربی پنجاب پاکستان ول اے۔ مغربی پنجاب نوں پاکستانی پنجاب تے مشرقی پنجاب نوں بھارتی پنجاب آکھیا جاندا اے۔ مغربی پنجاب دے پنڈاں تے شہراں دونوں وچ حیاتی خاندانی نظام اُتے چل دی اے۔

”پنجاب کے دیہاتی اور شہری دونوں حلقوں میں فرد کی زندگی پر خاندان کا اثر سب سے زیادہ ہوتا ہے۔ نسل کے علاوہ زیادہ تر جائیداد بھی آبائی سلسلے کے ذریعے سے ملتی ہے۔“ (1)

پنجاب وچ خاندانی نظام ڈھیر پرچلت رہیا جس پاروں ذات برادری تے حسب نسب نوں ڈھیر ماتا ملدی رہی۔ وڈے بڑے خاندان نوں ماضی وچ طاقت جانیا جاندا سی۔
پنجاب وچ ڈھیر خاندان پنڈاں دی ماتنائیں جد کہ شہراں وچ مختصر خاندان نوں اچھتتا دتی جاندی اے جیہدا اوڈا کارن تعلیم اے۔

"The independent nuclear family is characteristics of modern industrial societies." (2)

پنجاب وچ عام خاندان دے نال نال پدرسری طرز دا خاندان وی رائج اے جیہدے وچ خاندان دے بزرگ سربراہ ہوندے نیں۔ خاندان دے مرد دے حکم تے عمل کرن توں بعد خاندان دی وڈی زنانی دا فیصلہ منیا جاندا اے۔ ایس توں اڈ مشترک خاندان اج وی پنجابی پنڈاں وچ دیکھن نوں ملدا اے۔ سانجھے خاندان دیاں دو قسماں نیں اک اوہ جتھے سارے جی رل کے رہندے تے گھر دے مقرر کیتے خرچ وچ حصہ پاؤندے نیں۔ دوجی قسم وچ گھر دے جی اکٹھے رہندے تے نیں پر ہر خاندان اپنا اپنا باورچی خانہ وکھرا رکھدا اے تے اپنی مرضی نال روٹی ہانڈی کردا اے:

"In some families of married sons, with or without their fathers, live in the same compounds cultivate land in common own cattle jointly but nevertheless divide their incomes and cook and eat separately." (3)

پنجاب دے پنڈاں تے قصبیاں وچ سانجھے خاندان دیاں دونوں قسماں پرچلت نیں۔ دونوں قسماں چنگی نظریں تکلیاں جاندیاں نیں۔ پدرسری مقامی خاندان دی اچھی قسم اے جیہڑی شہراں تے پنڈاں تے قصبیاں تیاں وچ رائج اے۔ خاندان وچ نواں ویابیا جوڑا منڈے دے گھر رہندا اے تے ووہٹی منڈے دے گھر دی ملکہ متھی جاندی اے۔ حدیث نبوی ﷺ اے کہ:

”عورت اپنے شوہر کے گھر کی حکمران ہے اور اپنی حکومت کے دائرہ عمل میں اپنے عمل کے لیے جواب دہ ہے۔“ (4)

فیرونی پنجاب وچ خاندان دیاں اڈو اڈو قسماں نیں پر ڈھیر پرچلت سانجھا خاندان

اے۔

لکھاں ورہیاں پہلاں انسان جنگلاں، اجاڑاں تے کھوہاں وچ نئے گھاہ، پتے تے پھل
کھا کے گزارا کردا جنگلاں وچ جنوری رہندے سن کجھ تنگڑے جانوراں دا جدوں دا لگدا اوہ
انساناں نوں چیر پھاڑ کے کھا جاندے۔ انسان نوں رب نے اشرف المخلوقات بنا کے گھلیا۔ اوس
وحشی جنوراں نال نبرن دے ڈھنگ طریقے جاچے، ہتھیار بنائے جیہناں نال جانوراں دا شکار وی
کردا تے اوہ گوشت وی کھاون لگا۔ کھان پین دا طریقہ بدل گیا تے ہتھیار وی نوں آگئے۔ فیر جنگل
دی بے ڈھنگی حیاتی چھڈ کے وکھرے رہن دا چارا کیتا۔ علاقے دارہن سہن علاقے دی ثقافت، حیاتی،
رسم ریتاں تے عقیدیاں دی ترجمانی اے۔ پنجاب دی دھرتی رہن سہن ثقافت، تہذیب تے
روایتاں دی بھر پور ترجمانی کردی اے۔ کماں کاجاں نے حیاتی دے رنگ ڈھنگ انسانی وسیے
نوں دو قسماں وچ ونڈیا۔ اک پنڈ تے دو جاشہر۔ تچی قسم دا وسیبا وی اے جس بارے غور نہیں کیتا
جاندا اوہ قصبے نیں۔

پنڈاں تے شہراں دے مہاندرے دا ڈھیر فرق ایہ دے کہ پنڈاں وچ عام کر کے کچے
مکان تے پکیاں گلیاں پورے پنڈ دے آل دوالے پیلیاں جد کہ شہراں وچ کچے مکان، پکیاں
گلیاں، وڈیاں وڈیاں دکاناں تے پکیاں سڑکاں نیں۔ قصبیاں اُتے پنڈاں تے شہراں دونوں دا
اثر اے۔ ایہ عمومی طور تے ایجھے پنڈ نیں جیہڑے شہراں داروپ دھان دی کوشش وچ نہ پنڈ
رہندے نیں نہ ای شہر بن سکدے نیں۔ رہن سہن وچ کدھرے پنڈاں دی حیاتی دس دی اے تے
کدھرے شہراں دی۔ پنڈاں، شہراں تے قصبیاں دے واسی اکو کجھ ہوندے نیں۔ ازلی
سانجھاں پنڈاں دے انگ ساک شہراں، قصبیاں تے شہراں دے ساک نیں پنڈاں، قصبیاں
وچ دسدے نیں۔ پنجاب زرعی علاقہ اے۔ 1947ء توں پہلاں ہندوستان دا ”اناج گھر“ سی۔
برنیٹ ڈینس آکھدا اے کہ:

”یہ علاقہ اصل میں زرعی ہے اور آزادی سے پیشتر اسے ہندوستان کا اناج گھر
ہونے کی شہرت تھی۔“ (5)

پنجاب عشقیہ لوک گیتاں تے زمین دی زرخیزی پاروں مشہور اے۔ ایہ پاکستان دا سب
توں ودھ ترقی یافتہ حصہ اے۔ جیہدا رہن سہن بڑا ای سوہناتے من کچھواں اے۔ پنجاب وچ

ہزاراں دی تعداد وچ پنڈ نہیں تے ہر پنڈ دی رہتل بہت منظم اے۔
 سویر ویلے پنجابی پنڈاں دی فضا نور بھری ہوندی اے۔ سرگھی ہوئی، ککڑاں بانگاں دتیاں،
 ہالی جوگاں لے کے کھیتاں نوں ٹر پیندے نیں۔ سانجھ تے مل ورتن پینڈ ووسوں بدھی اے۔ اک
 نوں پیڑ ہووے تاں سارا پنڈ اکٹھا ہوندا اے۔ رہن سہن بڑی سادہ اے۔ پنڈ دے گھر آپس وچ
 جڑے ہوندے نیں تے کندھاں سانجھیاں ہوندیاں نیں۔ پنڈاں وچ اڈواڈ ڈاتاں دے لوک
 وسدے نیں۔ خوشی غمی وچ سارے اپنے اپنے کم چک لیندے نیں۔ رناں خاوندناں نال کماں وچ
 ہتھ وٹاندیاں نیں۔ پنجاب دے پنڈاں وچ آج توں کجھ چر پہلاں دوپہر شام نوں کم کارتوں ویہلے
 ہو کے حقے پچا کے لوکی ڈیرے، تکیے جا بہندے نیں۔ وارث شاہ دی ہیر توں لے کے پنڈ دے
 چھوٹے موٹے مستلیاں دے حل دا مرکز ایہ تکیے، ڈیرے، چوپال گھرتے ذیل گھرای ہوندے
 نیں۔ آج کل ہر بندہ اینا مصروف اے کہ کسے کول ویہل نہیں۔ پنڈاں دی فضا ڈھیر سوہنی اے۔
 اکثر شہر دے لوک وی اپنا جی پرچاوں لئی پنڈاں دا رخ کردے نیں۔ لوک ادب، لوک راگ،
 لوک کہانیاں تے اکھاناں دے رچن ہار پنڈاں دے لوک ہوندے نیں۔ اوہناں دی آنکھ دیاں
 کہانیاں قوم دا وڈا سرمایہ نیں۔ پاکستان دی زیادہ تر آبادی زراعت پیشہ اے۔ زمانہ قدیم توں
 اک شہری روایت چلی آرہی اے جیہدے سبب شہری معاشرے نے نشوونما پائی۔ شہریت
 مغربی پاکستان دے دو بے حصیاں دے مقابلے وچ مغربی پنجاب اے ترقی پذیر اے۔ تجارت
 تے صنعت حرفت دی ترقی سبب آبادی پنڈاں توں نکل کے شہر ول نوں اے:

”شہراں دی زندگی پنڈاں وانگ سدھ پدھری نہیں اے ایہدے وچ
 وڈے تلک تے دکھاوے ہوندے نیں۔ رہن سہن، اٹھن پیٹھن، کھاوون
 پین، ملن ورتن تے بولن چالن وچ نوں چان دا بڑا خیال رکھدے
 ہن۔“ (6)

شہراں وچ دو بے دیراں دے لوکاں راہیں حیاتی دے کئی رنگ شہراں وچ ڈھکدے
 نیں جس پاروں شہراں وچ نت نوں فیشن پھسندے نیں۔ پنڈاں دا رنگ و رہیاں تاں اے کو ہوندا
 اے۔ پنجاب دے شہراں وچ کلاس تے اسٹیٹس دا بڑا خیال رکھیا جاندا اے پر ذات پات دا
 خاص خیال نہیں رکھیا جاندا کہ پنڈاں وچ ایہ ات لوڑی دا اے۔ کیوں جے اسلام وچ ذات پات

دی ندیا اے۔ پنجاب دے شہراں وچ سائنس تے بجلی دیاں برکتاں نیں پر پنڈاں وچ ایہ ورلیاں ورلیاں ای اپڑیاں نیں۔ قصبیاں دے رہن سہن وچ پنڈاں شہراں دونواں دا عکس سددا اے۔ گوڑ نہیں لایا جاسکدا کہ قصبیاں اُتے پنڈاں دارہن سہن اُگھڑواں اے کہ شہراں دا، دونویں رنگ برابر نیں۔ سوہنی دھرتی دی ہر شے ای سوہنی اے اوہ لوک رنگ ہووے بھاویں نواں رنگ، پنڈ ہووے شہریاں شہراں نالوں پنڈ تے قصبے سوہنے پنڈاں نالوں شہر تے قصبے تے قصبیاں نالوں پنڈ تے شہر سوہنے ہر وسیعے نے ملکی ترقی وچ بہت کجھ کیتا اے بھاویں اوہ شہر ہوں یا پنڈیا قصبے سانوں ہر راتل نال پیار اے۔ ”سانجھ وچ برکت اے“۔ رل مل کے رہن والیاں نوں کوئی باہروں بندہ نقصان نہیں اپڑا سکدا۔ ایسے طرح سانجھے خاندانی نظام وچ بھراواں دے رل مل کے رہن نال اتفاق دی برکت دسی اے۔ سانجھے خاندان وچ رہن والیاں وچ اک دو بے لئی احساس دا جذبہ پنکر دا اے اک دی تکلیف نوں دو بے محسوس کر دے نیں۔ حدیث نبوی ﷺ اے کہ:

”مومن مومن کے لیے ایسے ہے جیسے عمارت کہ اس کا ایک حصہ دوسرے

حصے کو مضبوط کرتا ہے۔ پھر آپ ﷺ نے انگلیوں میں انگلیاں ڈالیں۔“ (7)

مشترکہ خاندان کیوں بے خونی رشتہ داراں نال رل کے بن دا اے تے آپ ﷺ نے خونی رشتہ داراں لئی بھلائی دا حکم دتا اے۔ کلے رہن والا ہر ویلے اپنے آپ نوں غیر محفوظ جاندا اے۔ کلے رہن والے نوں جدوں گھروں باہر جانا پوے تے اوہ دے لئی سب توں وڈا مسئلہ پنجیاں نوں کلے گھر وچ چھڈن دا ہوندا اے۔ سانجھے خاندان والے اپنے آپ نوں محفوظ جاندا اے۔ جدوں گھر دا اک جی کم لئی باہر جائے تے اوہنوں بال بچے دی فکر نہیں ہوندی۔ معاشرہ اوہدوں تشکیلیں پاؤندا اے جدوں لوکی اک دو بے دے دکھ، درد تے خوشی غمی دے ساتھی ہوں۔ سانجھے خاندان دے جی اک دو بے دی خوشی، غمی تے دکھ درد دے بہترین ساتھی ہوندے نیں۔ نکلے درد تے دکھ وچ وی اک دو بے دا ساتھ نہیں چھڈ دے۔ اللہ تعالیٰ نے قرآن مجید وچ والدین دی خدمت بارے ڈھیر زور دتا اے۔ حدیثاں وچ وی تھاں تھاں تے ماپیاں دی خدمت کرن والے نوں جنت دی خوشخبری سنائی اے۔ سانجھے خاندانی نظام وچ ماں، پیو اولاد دے نال رہندے نیں ایس طرحاں اوہناں دے حقوق دا خیال رکھیا جاندا اے۔ کلے رہن والے

خاندان وچ ماپے اولاد نال نہیں رہندے جس پاروں ماپیاں دے حق ہرگز پورے نہیں ہوندے۔ ماپے جس طرح نکلے ہوندیاں توں وڈے ہون تیکر اپنے بالوں دی پرورش کردے نیں اولاد دا وی فرض اے کہ اوہناں نوں کسے وی قسم دی تکلیف نہ اپڑے۔ آپ ﷺ نے ہمدردی، خیر خواہی تے ایثار و قربانی دے جذبے نوں اچاریا۔ ایس جذبے توں بغیر معاشرہ، معاشرہ نہیں سگوں بھیڑے۔ سانجھے خاندان وچ رہن والا اک بندہ بے گھٹ کما رہیا ہوتے تے دوجے کماون والے اوہنوں سہارا دیندے نیں کیوں بے باورچی خانہ اکو ہوندا اے تے ہر کوئی اوس نوں چلان لئی اپنا اپنا حصہ دیندا اے۔ جیہڑا گھٹ کما رہیا ہوندا اے اوہ بے اپنا حصہ تھوڑا وی پاوے تے سارے اوہدے حصے نوں قبول کردے نیں۔ ایس توں اڈ سانجھے خاندان دی اک ایہ قسم وی ہوندی اے جیہدے وچ گھر دے تمام لوک اک ای چھت دے بیٹھ رہندے نیں۔ گھر دا صحن وی اکو ای ہوندا اے پر خاندان دا وکھرا باورچی خانہ ہوندا اے۔ ایس صورت وچ کوئی دوجا خاندان بھکا نہیں سوندا اگر اک خاندان دامر دگھٹ کما رہیا ہوندا اے تے دوجا ایس گل توں آگاہ ہوندا اے تے اوہدی مالی امداد کردیندا اے۔ حدیث نبوی ﷺ اے کہ:

”قسم اس ذات کی جس تک اپنے بھائی کے لیے وہ (بھلائی) نہ چاہے جو

اپنے لیے چاہتا ہے۔“ (8)

آپ ﷺ نے واضح کردتا کہ جیہڑا دوجیاں دی مدد کردا اے لوڑ ویلے کم آوندا اے، اللہ تعالیٰ اوہدا کفیل ہو جاندا اے۔ اللہ رب العزت ایس ایثار تے جذبہ ہمدردی تے خیر خواہی دا اجر قیامت دیہاڑے عطا کرے گا۔ سانجھے طرز دے خاندان وچ رہن والے اک دوجے دے بہترین ہمسائے ہوندے نیں۔ غلام فاطمہ ہوراں موجب:

”مشترک خاندان والے اک دوجے دے ہمسائے وی ہوندے نیں ایس

طرح مشکل ویلے باہر دے لوکاں کول امداد لئی نہیں جانا پیندا۔“ (9)

رشتیاں دا احساس مخلوط خاندان والے لوکاں وچ ایسا نہیں ہوندا جتناں سانجھے خاندان دے جیناں وچ ہوندا اے یعنی سانجھا خاندان رشتیاں دے احساس دی ڈھیر سوہنے ڈھنگ نمائندگی کردا اے۔ اج معاشرہ مغرب زدگی پاروں بے راہ روی دا شکار اے۔ کیبل، انٹرنیٹ تے بے حیائی دے دوجے آکیاں نوجوان نسل نوں بھکا کے رکھ دتا اے۔ ماپیاں دے کماں کاراں

تے ٹر جاوں مگروں نویں نسل ایہناں شیواں دا غلط ورتارا کردی اے۔ ایہ اک گھر دی نہیں ہر گھر دی کہانی اے جیہدے پاروں پنجاب ویسب بے راہ روی دا شکار ہو رہیا اے۔ سانجھے خاندان دی طرز والے خانداناں وچ ایہ بے راہ روی گھٹ اے کیوں جے گھر دا وڈا کڑی نظر رکھدا اے۔ سانجھے ٹبر وچ رہن والیاں وچ احساس ذمہ داری ڈھیر ہوندى اے ہر جی اندر احساس ہوندا اے کہ اوہ گھر چلان لئی اپنی ذمے داری پوری کرے۔ صوبہ عثمان دا آکھنا اے:

”سانجھے خاندان وچ رہن والے افراد وچ احساس ذمہ داری بہت زیادہ

ہوندى اے۔“ (10)

سانجھے ٹبر وچ رہن والیاں دے کم دی نوعیت وٹدی تے ہوندى اے جس پاروں گھر دے اک بندے تے سارے کم دا بھار نہیں ہوندا۔ گھر دے ہر جی دی نظر بالاں اُتے ہوندى اے تے اوہناں نوں زندگی گزارن دے سوہنے طریقے سکھاندے نیں۔

رب سوہنا بندے نال ڈھیر پیار کردا اے بندے نوں جس گل توں روکيا اوہ بندے دے نقصان پاروں اے۔ ہر منع کیتی گل وچ اللہ دی کوئی نہ کوئی حکمت اے۔ سانجھے خاندانی نظام وچ اللہ دی رضا نہیں ایس پاروں ایہدے ڈھیر نقصان وی اے۔ ایس نظام نال ودھیریاں برائیاں، لڑائیاں، جھگڑے، فساد پھٹدیاں نیں۔ سانجھے ٹبر دی بنیادی خامی اے کہ کئی واری بے معنی گلاں فساد دا کارن بن دیاں نیں۔ ٹبر وچ بغض، کینہ، عداوت تے حسد ورگیاں برائیاں جنم لیندیاں نیں۔ حسد توں بچن دی مسلماناں نوں تاکید کیتی گئی جے کوئی جی ایہ خواہش تے آرزو رکھے کہ رب دیاں ساریاں نعمتاں دوجے کولوں کھوہ لوے تے آپ لے لوے تے ایہ حسد اے۔ چغلی تے غیبت ورگیاں برائیاں وی سانجھے خاندانی نظام توں ودھدیاں پھلدیاں نیں۔ دوجے اگے کرنا پٹھ پچھے برائی کرن نوں اللہ تے اوہدے رسول ﷺ نے منع فرمایا اے۔ سانجھے ٹبر وچ اجہیاں ڈھیر برائیاں پائیاں جاندیاں نیں جیہڑیاں گناہ دے زمرے وچ آؤندیاں نیں۔ بندہ ایہناں گناہواں دا جانوں نہیں ہوندا تے اپنے اعمال نامے سیاہ کردا چلا جاندا اے۔ بدگمانی، تجسس، لک کے دو جیاں دیاں گلاں سننا وی سانجھے ٹبر وچ رہن والیاں دیاں خصلتاں نیں۔ بدگمانی گناہ دے زمرے وچ آتمدی اے کیوں جے بدگمانی دا مطلب کسے بندے بارے بلا سبب خیال ظاہر کرنا اے۔ یاں دوجے بارے غلط رائے رکھنا۔ دو جیاں دے معاملیاں وچ ٹوہ لانا، جتو کرنا کسے دا

ذاتی خط پڑھنا، چوری چھپے گلاں سننا بد اخلاقی ہے۔ ایسے گلاں نال معاشرے وچ ڈھیر ہنگامہ تے فساد برپا ہوندا ہے۔ بہتان یا الزام تراشی وی سانجھے سماج وچ موجود ہوندی ہے اجھے بڑ وچ رہن والے اللہ تے اوہدے رسول ﷺ دے حکم توں بے خبر اک دوجے تے الزام دھر دے بھل جان دے نیں کہ ایہ وڈا گناہ ہے۔ منافقت سانجھے بڑ وچ و دھیر پائی جاندی ہے منافع اوہ اے جھہڑا بظاہر مسلمان ہوندا ہے پر اوہدی چاہ دو جیاں نوں آپس وچ لڑان دی ہوندی ہے۔ اک دی برائی دوجے تیکر اپڑان دے جتن وچ اوہ بغض، کینہ تے عداوت پیدا کر کے فساد کھلاردا ہے اجھے لوکاں دی سزا قیامت دے دن رسوائی تے ذلت ہووے گی۔ برے دوست دی صحبت چنگے نوں وی برا کر دیندی ہے۔ ایسے طرح ہر ویلے اک دوجے نال رہن نال بچے اک دوجے دیاں برائیاں سکھ لیتدے نیں کیوں بے برائی وچ ڈھیر کشش ہے۔ چنگیاں خصلتاں گھٹ تے بھیریاں خصلتاں بوتیاں اک دوجے کولوں لیتدے نیں۔

سانجھے نظام دے اثر بیٹھ بالال دی تربیت وچ اوکڑاں دا سامنا اکثر ماداں نوں کرنا پیندا ہے۔ ہر ماں اپنے طریقے نال بچے دی تربیت کرنا چاہندی ہے پر سانجھے بڑ وچ ماداں نوں اوہ حیثیت نہیں ملدی جو اک ماں نوں ملنی چاہیدی ہے۔ بے ماں بچے نوں ضد توں منع کرے تے دوجا اوہدی ضد پوری کر دیندا ہے جس سببوں ماں دا کردار ثانوی حیثیت دا کیس وٹ لیتدا ہے۔ بزرگ بالال اتے بے جا پابندیاں لاندے نیں۔ بے جا روک ٹوک بال نوں بدتمیزی ول پیردی ہے جس توں اوہنوں چھوٹے وڈے دا کوئی ادب لحاظ نہیں رہندا۔ بد اخلاقی دی وجہ ایہ نظام ای ہے۔ سانجھے بڑ وچ حکمران جدوں دو فریقوں وچ فیصلہ کردا ہے تے اک فریق نال نا انصافی ضرور ہوندی ہے۔ ایس طرح اک بھرتے ظلم ہو جاند اے۔ ایس بارے حدیث نبوی ﷺ اے:

”جس نے اپنے بھائی پر ظلم کیا ہو تو اس کو چاہیے کہ آج ہی اس سے پاک ہو لے اس دن سے پہلے کہ اس کے پاس دینے کو نہ دینا ہو گا نہ درہم، ظلم کے بدلہ مظلوم کو ظالم کی نیکیاں دلوائی جائیں گی۔“ (11)

"An example of extended family living together would be a husband and a wife, their children, and the

husband parents. (The children's grand parents)." (12)

سانجھا خاندانی نظام اوہ اے جیہدے وچ بیوی، کھسّم، بالائے کھسّم دے ماپیاں دا پچیاں نال رل کے رہن نال تشکیل پاندا اے۔ اجیہے سانجھے بڑدی اسلام اجازت دیندا اے کیوں بے سوہرا زانی لئی پیو دی تھاں اے تے اوہ زانی لئی محرم قرار دتا گیا اے ایس پاروں اسلام نے ماپیاں دی خدمت کرنا اولاد داسب توں وڈا فرض قرار دتا اے۔ ماپیاں دی خدمت اوہناں نال صلہ رحمی، شفقت تے محبت کرن دی تاکید قرآن تے حدیثاں وچ تھاں تھاں تے سدی اے۔ شرک نال دو جا کبیرہ گناہ ماپیاں دی نافرمانی قرار دتا گیا اے۔ ماپیاں دی خدمت نہ کرن والے دی معافی نہیں اے۔ جہاد اُتے ماپیاں دے حقوق نوں ترجیح دتی گئی اے۔

زانی دا پردہ خاوند، پیو، سوہرے، اپنے تے کھسّم دے بھراواں، بھنویاں تے بھتیجیاں لئی نہیں باقی سب نال اے۔ خاوند دے پیو نوں زانی لئی محرم قرار دتا گیا اے پر خاوند دے بھراواں نوں نہیں تے نامحرم زانیاں تے مرد اک چھت بیٹھ نہیں رہ سکدے ایس توں اڈ چاچے، تانے، پھوپھیاں وغیرہ دے بال وی آپس وچ نامحرم نیں اوہناں دا آپس وچ پردہ اے جد سارے اوگھر ہندے نیں تے بے پردگی ہوندی اے جدکہ اسلامی اصولاں رجھوں اپنے بالائے دا بستر وی اک خاص عمر توں بعد وکھرا کر دین دا حکم اے۔ اسلام دا دسیا طرز حیات تے رہن دے طریقے موجب کھسّم، بیوی، پچیاں تے کھسّم دے ماپیاں نال گھرانہ بن دا اے۔

پنجاب وچ جیہڑا سانجھا خاندان رائج اے اوہ اسلام دے اصولاں دے اُلٹ اے۔ ایہ نظام ہندو دھرم دے اثر بیٹھ مسلماناں وچ آیا۔ اسلام دی بنیاد رکھن والے حضرت محمد ﷺ نے جس طریقے نال زندگی گزارن دا حکم دتا اوہدے مطابق جیہڑا سانجھا خاندان پنجاب وچ رائج اے اوہ غلط تے شریعت دے خلاف اے۔

سانجھے بڑ وچ رہن والا نفسیاتی الجھناں تے اعصابی دباؤ دا شکار ہو جاندا اے۔ اجیہے بڑ ارج کل لہجہ نہیں پر جیہڑے ہے نیں اوہ ایس نظام توں بیزار تے اُکتائے جا پدے نیں۔ قرآن مجید دی آیت وچ مذکور اے کہ کس قسم دے خاندان دی اسلام اجازت دیندا اے:

”مسلمان عورتوں سے کہو کہ وہ اپنی نگاہیں نیچی رکھیں اور اپنی عصمت میں فرق نہ آنے دیں اور اپنی زینت کو ظاہر نہ کریں سوائے اس کے جو ظاہر ہے اور

اپنے گریبانوں پر اپنی اوڑھنیاں ڈالے رہیں اور اپنی آرائش کسی کے سامنے
ظاہر نہ کریں سوائے اپنے خاوندوں کے یا اپنے والد کے یا اپنے خسر کے
یا اپنے لڑکوں کے یا اپنے خاوند کے لڑکوں کے یا اپنے بھائیوں کے یا
اپنے بھتیجوں کے یا اپنے بھانجوں کے یا اپنے میل جول کی عورتوں
کے،“ (13)

اسلام نے مسلمانانوں حیاتی لنگھاؤن لئی بڑے سوہنے، سنہرے تے سادے اصول
دتے نیں۔ جیہناں تے عمل کر کے حیاتی دنیا تے آخرت دونوں وچ آدمان پاسکدی اے۔
سانجھے خاندان تے رتھل دا نظام بطور رواج پنجاب وچ ڈھیر اے وڈ وڈیرے ایس نظام نوں چنگا
جاندے سن ایس نظام نوں ڈھیر وڈیا یا جاندا سی۔ سارے بھرا رل مل اک چھت پیٹھ رہندے
جھہڑے ایس نظام توں اک اک کر کے دکھ ہو جاندے۔ اوہناں نوں چنگی نظریں نہ چاچیا جاندا۔
معاشرے وچ علمی پمار پاروں نویں نسل پڑھ لکھ کے شعور پاگئی اے کہ طلاق توں اڈ کنہاں سماجی
برائیاں دے پتنگرن نال خاندان اسلامی اصولاں توں باہر ہو رہے نیں۔ برصغیر وچ مسلم سماج
اتے ہندو دھرم دے گوڑھے سائے دیکھن نوں ملدے نیں۔ ایسے پاروں پنجابی وسیب تے
ثقافت وچ سانجھے خاندانی نظام نوں مڈھلی حیثیت حاصل اے۔ ایہ سانجھ پنجاب دی ثقافت دی
خصلت جانی جاندا اے۔ اول روز توں پنجاب دی دھرتی دھاڑویاں دے غلبیاں دا شکار رہی۔
جھہڑے اتھے اپنی اپنی ثقافت دے کجھ نشان ضرور چھڈ گئے۔ سانجھے خاندانی نظام نوں ”صوبلی
خاندان Joint Family System“، یاں Extended Family یاں House Hold
Family آکھیا جاندا اے۔ ایہ اجیہا خاندان ہوندا اے جیہدے وچ میاں بیوی تے بالیاں توں
اڈ بڑیاں خاندان دے دوجے جی وی رل مل رہندے نیں۔ سانجھا خاندانی نظام وی ایسے رسم و
رواج دا حصہ اے۔ گرچہ ہر خطے دا خاندانی نظام ثقافت تے رتھل بہتھل پاروں چلدا اے۔ مشرقی
یورپ وچ اٹھارہویں صدی دے ہندواں وچ آج وی خاندانی اکٹھ دا ڈھیر رواج اے۔ ایہ نظام
پاکستان خاص کر پاکستانی پنجاب وچ ہندواں دے اثر پیٹھ رائج ہو یا۔ اگرچہ اکٹھ دا ایہ نظام بھائی
چارے داسرخیل اے۔ اک دکھیاں تکلیف وچ ہوتے تے سارے اوہدا درد محسوس کر کے بے
چین ہو جاندا اے۔ حدیث موجب سارے مسلمان آپس وچ اک پنڈے وانگ نیں جیہدے

اک حصے نوں تکلیف اپڑے تے سارا پنڈا تکلیف محسوس کردا اے۔ بھائی چارے تے لوکاں دی سانجھ ورتا ملکی سطح تے ریاست نوں مستحکم کردی اے۔ اسلام نے کجھ تھاواں تے ڈھیر سانجھ دی ممانعت کیتی اے۔ اقبال چوہدری موجب:

”صلبی خاندان میں بھائی، بہن، چچیرے، نمیرے، غلیبرے، پھپھیرے اور دادا دادی ہوتے ہیں۔“ (14)

پنجابی رہتل تے سانجھے خاندانی نظام دی آپس وچ ڈوگھی سانجھ اے۔ پنجاب دی دھرتی ایس نظام دی ڈھیر سوہنی تے من کچھویں ترجمانی کردی اے۔ پنجاب وچ لکھے جاوے والے قصے، کہانیاں، افسانے، ڈرامے ڈھیر نئیں جیہڑے حیاتی لنگھاوے دے سانجھے نظام دے آگوئیں۔ قصہ وارث شاہ دی ہیر دا ہونے یاں میاں محمد بخش دی سیف الملوک دا، رفعت دے افسانے ہون تے بھاویں سجاد حیدر دے ڈرامے کئی صدیاں پچھوں توں ای سانجھے بڑے خاندانی نظام دا اچارن سگھنا ٹریا آ رہیا اے۔ وارث شاہ موجب:

بھائیاں باجھ نہ مجلساں سوہندیاں نیں تے بھائیاں باجھ بہار ناہیں
بھائی مرن تاں پوندیاں بھج بانہاں بھائیاں باجھ پرہے پروار ناہیں (15)

ایسے طرح میاں محمد بخش ہوراں اپنے ڈھیر شعر ماں پو، بھراواں بھیناں بارے گھڑے کیوں بے سانجھا خاندانی نظام ماپیاں تے بھیناں بھراواں دی رلت نال بن دا اے۔ جس ویلے شہزادہ سیف الملوک اپنے بڑے توں وچھڑ گیا اوس ویلے میاں محمد بخش کجھ ایس ڈھوں لکھدے نیں:

ایہو درد میرے دل آئے رو رو کواں ماراں

ماپے بھیناں بھائی باجوں نال میں جھٹ گزاراں (16)

سانجھے خاندانی نظام بارے پنجابی زبان تے ادب وچ ڈھیر محاورے تے اکھان نیں جیویں ”اپنا مارے گاتے چھاویں ای سٹے گا“ یاں ”شریک لا دے لیک پجے جتھوں تیک“ پنجاب وچ پدسری طرز دا سانجھا خاندانی نظام رائج رہیا جیہدے وچ چوہدری بڑے وڈیرے مرد نوں حاصل ہوندى اے۔ سربراہ اپنی مرضی اپنے بیوی پجیاں، پوترے پوتریاں تے خاندان دے دوجے جیناں آتے تھپدا اے۔ اقبال چوہدری موجب:

”خاندان کا سربراہ اپنے اختیارات میں تحکم پسند اور مطلق العنان ہوتا

ہے۔“ (17)

ایس نظام وچ میاں بیوی دے ازدواجی رشتے دی تھاں ماپیاں، بھین بھراواں یعنی خونی رشتے دی ڈھیر اہمیت ہوندی اے اتھیں بڑ وچ ہرجی اپنی لیاقت پاروں بڑ لئی حصہ پاؤندا اے۔ اکثر بڈھے تے بے روزگار جیہڑے کما نہیں سکدے اوہناں دی ایس نظام رائیں چنگی کفالت ہو جاندی اے۔ سانجھے بڑ داوڈا کارن غربت اے۔ اکثر بڑ گھر دے خرچے پورے نہ ہون دے خوف نال سانجھے رہندے نیں۔ اک خام خیال ایہ وی اے کہ سانجھا خاندانی نظام آپے طبقے لئی اے کیوں بے ایس نظام نوں چلاون لئی ڈھیر سرمایہ یاں خرچہ درکار ہوندا اے۔ اک ہو سانجھ ایہ کہ ڈھیر لوک اپنے جدی پشتی گھر چھڈنا پسند نہیں کردے سگوں نسل در نسل او سے گھر وچ رہنا چاہندے نیں۔ ایہدی مثال لئی مرید کے دے اک بڑ دا جائزہ لیا گیا جیہڑا ”مجاہد خاندان“ اکھواندا اے۔ 6 بھرا اپنے بڑراں نال اکٹھے رہندے سن بعد وچ اولاد جوان ہون توں بعد اوہناں دے بیوی بچے وی او سے بڑرا حصہ نیں۔ William Goode موجب:

"Male persons who have right to the products of the family property, which was supposed to be passed down intact from one generation to the next." (18)

پاکستانی پنجاب وچ رائج مشترکہ خاندانی نظام وچ اکثر پنجیاں دے ویاہ خاندان وچ ای کیے جاندے نیں۔ البتہ پنجاب دے شہراں وچ اکٹھے رہن دارواج بہت گھٹ گیا اے۔ نویں نسل وکھرے خاندانی نظام نوں پسند کردی اے۔ معاشرتی اتھل پتھل تے ترقی نے صوبہ پنجاب نوں ڈھیر متاثر کیتا اے۔ جدکہ پنڈاں، گرانواں وچ اکٹھے دے نظام دارواج آج وی ڈھیر اے۔ اوتھے خاندان دے جیناں وچ اپنائیت، پیار تے احترام ہوندا اے۔ اک دوجے دا دکھ درد سمجھدے نیں تے خوشی غمی، دکھ سکھ وچ شریک ہوندے نیں۔ سانجھ خاص خاندانی سانجھ وچ چنگ مند دونویں ہوندے نیں۔ ہر عمل دے منفی مثبت دونوں پرت دسدے نیں۔

خاندانی سانجھ رائیں دکھ سکھ دی سانجھ، خوشیاں غماں دی سانجھ واضح دسدی اے کسے جی دی موت نال بڑترتر ہو کے رلدا نہیں جتیاں نوں سہارا دین لئی بڑ موڈھالاؤندا اے۔ علیحدگی یا طلاق دی صورت وچ وی بڑ معاشرتی کھلار دا نشانہ نہیں بن دا۔ ہندو دھرم دا تراشیدہ سانجھا خاندانی

نظام اگرچہ شریعت محمدی ﷺ دے خلاف ہے۔ ایس نظام وچ چنگیائیاں دے نال ڈھیر برائیاں
نیں گل رخ سعید موجب:

”اس سے مراد قریبی رشتہ داروں کا ایسا گروہ ہے جو اکٹھے رہتے اور خورد و
نوش میں شرکت کرتے ہیں اس کے ارکان کی زبان مذہب اور ثقافت میں
یکسانیت پائی جاتی ہے۔“ (19)

اسلامی اصولاں دے مطابق ایس نظام وچ سب توں پہلے زنانیاں دے پردے دے
مسئلے ابھر دے نیں۔ اسلام وچ سوہرے توں پردا نہیں پر دیور جیٹھ نامحرم نیں اوہناں توں پردا
واجب ہے۔ پنجاب وچ رائج سانجھے بُراں وچ دیور جیٹھ کولوں پردا نہیں جدکہ اسلام وچ دیورنوں
”شر“ قرار دتا گیا ہے۔ موجودہ دور وچ اکثر بھرجائیاں دی اپنے خاوند توں ودھ سا کاداری دیور
نال ہوندی ہے۔ معاشرتی خرد اوہدوں پھٹدا اے جدوں دیور بھرجائی دی لڑائی نکلیاں نکلیاں
گلاں توں چھڑ پیندی اے تے لڑائی قتل و غارت تیکر اپڑ جاندی اے ایجہاں اکثر خبراں اخباراں
راہیں سدیاں نیں:

”گھریلو تنازعہ پر بھائی کو گلا دبا کر مار ڈالا۔“ (20)

اگرچہ خاندان سماج دا مڈھلا گروہ ہوندا ہے۔ حیاتی ہر جی دے خاندان دوالے ہی
گھمدی ہے۔ پرانے زمانے تے اک دے دور ہر اک وچ خاندانی نظام رائج رہیا تے ہے
پر ویلے دے نال نال ایہدے وچ بدلاوا آوندا رہیا۔ خاندان کسے وی قوم دی ثقافت اپارن وچ
اہم کردار ادا کردا اے کیوں جے خاندان یاں بُرا ایجہاں مختصر گروہ ہوندا اے جھہڑا عام طور تے ماں
پیوتے بالاں نال بن دا اے۔

خاندان ایجہا ادارہ اے جھہڑا کسے وی دوجے ادارے توں ودھ فرض سرانجام دیندا
اے۔ ایہدے سب توں وڈا فرض بال بچے دی پرورش ہے۔ بالاں دی تربیت، بھائی چارا دوستی،
خلوص، کسے وی سماج دے بُرا مڈھلا فرض ہے۔ حتیٰ گل ایہ کہ بالاں دی مڈھلی تعلیم وی خاندان
یاں بُرا نال مشروط اے کیوں جے ماں دی گود بال دی پہلی درسگاہ ہوندی ہے۔

Robert borns موجب:

"The family provides an identity for its offspring

racial, ethnic, religious, socio-economic and gender
rules". (21)

پداج دے زمانے خاندانی فرض دی تھاں زسری سکولال لے لئی اے۔ اگرچہ خاندان
وڈا چھوٹا ہوسکدا اے ایہدے وچ سانجھتے دکھرادونویں نظام ہی رائج ہوسکدے نیں۔

References:

- * Chairperson, Department of Punjabi, Lahore College for Women University, Lahore
- 1. Brniet dens, Pakistani Muashara aur Saqafat, P:131
- 2. T.B.Bottomore- Sociology, (London: George Allen and Unwill Ltd)171
- 3. Sgar Ahmad- Class and Power in a Punjabi Village, (Lahore: 1977)44
- 4. Abwa Ali Mododi- Parda (Lahore: Islamic Publication Ltd. 1967)236
- 5. Brniet dens- Pakistani Muashara aur Saqafat, 1965, P: 131
- 6. Arshad Ferz Poori- Paindu Ty Shehri Waseba, (Lahore: Pakistan Punjabi Adabi Board, 1980)22
- 7. Hameed Ullah- Doctor, alolaio walmrjan, (Lahore: Sheikh Muhammad Bashir and Sons)352
- 8. As Above, P:347
- 9. Ghulam Fatima (Interview), Mujahid house (Mujahid Family), Mujahid Street, Bnagla Stop G.T road Muridky, 2015
- 10. Sobia Usman, (Interview) (Mujahid Family), 2015
- 11. Hameed Ullah, Doctor, Alolaio walmrjan, P:346
- 12. David Knox, Choices in Relationships an Introduction to Marriage and the Family (Australia: Thomson, 2005)8
- 13. Muhammad Rfai (Translator), Quran Majeed (Lahore: Deeni Kutab Khana)425
- 14. David Knox, Choices in Relationships an Introduction to Marriage and the Family, P:8

15. Sally Wehmeier, Oxford Advanced Learner's Dictionary, (London: Oxford University Press)834
16. Muhammad Rfai (Translator), Quran Majeed, P:424
17. Muhammad Iqbal Chaudhary, Pakistani Muashara (Lahore: Aziz Publishers, 1982)131
18. William J. Goode, The Family (New Dehli: 2007)107
19. Gul Rukh Saeed, Social Work (Lahore: Aitasam Publishers, 2003)80
20. Roznama Awaz, 19 April 2011, P:2